

AGNIESZKA TRĄBKA

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Izabela Grabowska-Lusińska, *Migrantów ścieżki zawodowe bez granic*, 2012, Wydawnictwo Scholar, Warszawa, s. 220.

Książka *Migrantów ścieżki zawodowe bez granic* jest próbą całościowego spojrzenia na kariery zawodowe różnych kategorii migrantów z Polski. Izabela Grabowska-Lusińska wychodzi z założenia, że aby w pełni zrozumieć znaczenie i konsekwencje migracji w życiu zawodowym człowieka, trzeba wziąć pod uwagę nie tylko wymiar materialny i obiektywny migracji (np. kolejno zajmowane stanowiska czy miejsce w strukturze społecznej), ale również subiektywną ocenę tego etapu życia samych migrantów. To założenie znajduje swoje odzwierciedlenie zarówno w przyjętej perspektywie teoretycznej, jak i w metodyce badania. Autorka stawia sobie następujące cele: „ustalenie: 1) w jaki sposób kariery zawodowe migrantów pokazują na płaszczyźnie empirycznej powiązania między strukturą a *agency*; 2) jakie są podobieństwa, a jakie różnice pomiędzy zachowaniami na rynku pracy migrantów i niemigrantów¹ oraz przebiegiem i kształtem ich karier zawodowych; 3) jakie znaczenie ma migracja w toku życia zawodowego człowieka” (s. 9). Oczywiście trudno dokonywać generalizacji w odniesieniu do bardzo szerokiej i heterogenicznej kategorii migrantów, więc jej zamierzeniem jest również „charakterystyka i porównanie różnorodnych grup migrantów” (s. 8).

Książka składa się z wprowadzenia, w którym zarysowane jest stanowisko autorki i nakreślone cele niniejszej książki, pięciu rozdziałów oraz zakończenia. Grabowska-Lusińska określa swoje teoretyczne stanowisko mianem „podmiotowego sprawstwa w ramach struktury społecznej”, jej przedsięwzięcie wpisuje się tym samym w podejmowane już od lat próby wypracowania teorii migracji, uwzględniającej zarówno czynniki strukturalne, jak i podmiotowe sprawstwo.

¹ Terminem „niemigranci” posługuję się za Izabelą Grabowską-Lusińską. Podobnie jak w języku angielskim, w którym funkcjonuje termin *non-migrants*, także w polskim brak było dobrego określenia na niemigrującą część społeczeństwa. Określenie „niemigranci”, jakkolwiek dalekie od doskonałości, pozwala wypełnić tę lukę.

Ramy teoretyczne pracy wyznaczone są przez teorię morfogenezy Margaret Archer, coraz częściej wykorzystywaną ostatnio w studiach migracyjnych.

Na poziomie metodyki przyjęte założenia o konieczności zbadania zarówno obiektywnego, jak i subiektywnego wymiaru karier zawodowych migrantów wymagają zastosowania *mixed method approach*, czyli łączenia w swojej analizie różnego rodzaju danych. Grabowska-Lusińska decyduje się na wybór *Adaptive Theory Formation* (ATF). Ta propozycja metodologiczna, słabo znana w Polsce i niemająca swojego odpowiednika w języku polskim (w książce opisowo przetłumaczona jako „kształtowanie koncepcji teoretycznych poprzez adaptację już istniejących”, s. 34) została sformułowana w latach dziewięćdziesiątych przez prof. Dereka Laydena z Uniwersytetu Leicester. Ma ona być alternatywą dla badań mających na celu wyłącznie testowanie hipotez z jednej strony, z drugiej zaś – dla przedsięwzięć wpisujących się w metodologię teorii ugruntowanej, a zarazem stanowiąc ich twórczą syntezę.

Grabowska-Lusińska w swojej analizie korzysta więc zarówno z danych ilościowych, jak i jakościowych, zarówno z zastanych, jak i wywołanych. Do tych pierwszych należą sondaże CBOS, wybrane etnosondaże prowadzone przez pracowników Ośrodka Badań nad Migracjami oraz sondaż poświęcony migracjom sezonowym do Niemiec. Te kategorie danych służą do nakreślenia trendów mobilności przestrzennej i społecznej Polaków. Do pogłębienia tego obrazu służy z kolei analiza ustrukturyzowanych wywiadów prowadzonych w Warszawie i Nysie oraz wywiadów pogłębionych z elementami narracji biograficznej. W rozdziale drugim autorka wyjaśnia sposób wykorzystania poszczególnych danych, co pozwala uniknąć wrażenia przytłoczenia tą imponującą ilością danych.

Rozdział trzeci, poświęcony mobilności przestrzennej i zawodowej migrantów z Polski, jest oparty na danych ilościowych. Zgodnie z założeniami ATF autorka przywołuje różne typologie i podziały współczesnych migracji, gdyż stanowią one „koncepcje uwrażliwiające” czy też „orientujące” badacza (s. 41). Należy do nich koncepcja migracji niepełnej opracowana przez Marka Okólskiego, analizy poświęcone migrantom sezonowym, „zoologiczny” podział na „chomiki” i „bociany”, poszukujących i pozostających, podział Pauliny Treveny na „zarabiaczy”, „karierowiczów” i „dryfujących” i wreszcie własna typologia stworzona z Markiem Okólskim, obejmująca cztery wzorce migracji: cyrkulacyjny, intencjonalnej nieprzewidywalności, długookresowy i osiedleńczy. Bardzo podobna do tej ostatniej jest typologia Engbersena, obejmująca migrantów cyrkulacyjnych, „płynnych” lub inaczej nieskrępowanych, transnarodowych i osiedleńczych (ss. 46–55). Kolejna część rozdziału trzeciego poświęcona jest porównaniu profili społeczno-zawodowych migrantów i niemigrantów, co jest zadaniem trudnym, z uwagi na brak satysfakcjonujących danych reprezentatywnych. Oka-

zuje się, że główne cechy, które różnicują migrantów i niemigrantów to wiek (migranci są młodsi o około 5 lat) i płeć (migrują częściej mężczyźni). Wykształcenie, które w populacji ma mniejsze znaczenie, staje się istotną zmienną wśród migrujących kobiet: migrantki są znacznie lepiej wykształcone niż niemigrantki. Płeć okazuje się też ważnym czynnikiem wpływającym na przewidywany wzrost zarobków po migracji. Okazuje się, że w przypadku mężczyzn migracja podwyższa przewidywaną wartość zarobków, a w przypadku kobiet – obniża. Analizując mobilność zawodową migrantów i niemigrantów Grabowska-Lusińska dochodzi do wniosku, że kategorie te nie różnią się od siebie znacząco. Migranci są bardziej mobilną kategorią, ale stanowią „lustro populacji, z których się wywodzą” (s. 87).

Kolejny rozdział to uszczegółowienie analizy karier zawodowych migrantów i niemigrantów. Wprowadzony jest podział na kariery stabilne (całe życie w jednej kategorii społeczno-zawodowej) oraz zmienne (takie, podczas których mamy do czynienia z co najmniej jednym przejściem między kategoriami społeczno-zawodowymi lub stanami na rynku pracy). Choć, jak przyznaje sama autorka, jakość danych umożliwiających porównanie migrantów i niemigrantów pod kątem stałości / zmienności ich karier pozostawia dużo do życzenia, korzystając z kilku sondaży przeprowadzonych przez OBM, wyprowadza wniosek, że kariery migrantów są nieco bardziej zmienne niż kariery niemobilnej części społeczeństwa. Po lekturze tego rozdziału pozostaje jednak pewien niedosyt, gdyż (prawdopodobnie wskutek niedoskonałości danych, jakie autorka miała do dyspozycji) nie wiemy, czy ta zmienność oznacza mobilność społeczną w górę czy w dół, czy przejście do bierności zawodowej. Nie da się też w oparciu o te dane odpowiedzieć na fundamentalne pytanie o zakres podmiotowego sprawstwa w decyzjach migracyjnych, o wpisywanie się tych migracji we wzorzec „kariery bez granic” czy „intencjonalnej nieprzewidywalności”. Sama autorka na zakończenie rozdziału 4. stwierdza, że dyskurs dotyczący nowych karier bazuje głównie na perspektywie subiektywnej, podmiotowej, a więc na badaniach jakościowych. W tym kontekście dziwić może, że do analizy danych jakościowych przechodzi dopiero w ostatnim, piątym rozdziale, choć trzeba też dodać, że jest to rozdział najobszerniejszy.

Wspomniane już dane jakościowe to prawie 150 wywiadów ustrukturyzowanych oraz 18 wywiadów z elementami historii życia. Ta imponująca ilość wywiadów, która z powodzeniem mogłaby być podstawą osobnej monografii, tutaj sprawia wrażenie nie w pełni wykorzystanej. Jako badaczce jakościowej brakuje mi nieco bardziej szczegółowego opisu metodyki tej części badania (na temat scenariusza wywiadu ustrukturyzowanego, najważniejszych charakterystyk grupy badawczej, osób prowadzących wywiady itp.). Więcej informacji otrzymujemy na temat części biograficznej badania, a w zasadzie na temat tych historii, które

stanowią ilustrację rozmaitych znaczeń migracji w życiu zawodowym. Ta interesująca typologia powstała w oparciu o dwa kryteria: stabilność vs zmienność oraz poddawanie się uwarunkowaniom strukturalnym vs aktywne planowanie czy działanie. Cztery typy znaczeń, jakie migracja może mieć w przebiegu kariery, to „utrwalacz”, „przypadek”, „eksploracja” i „projekt”. Dodatkowym czynnikiem, różnicującym osoby wpisujące się w poszczególne typy, jest ich poziom refleksyjności, co wynika z przyjętej koncepcji Archer, dla której właśnie refleksyjność jest mechanizmem pośredniczącym pomiędzy strukturą a sprawstwem.

Wybrana przez Grabowską-Lusińską metodologia ATF (podobnie jak inne rodzaje *mixed method approach*) skłania do zastanowienia się, jak w jednym badaniu możliwe jest stosowanie metod badawczych, u podstaw których leżą sprzeczne założenia ontologiczne czy epistemologiczne? A więc na przykład, posługując się danymi ilościowymi i przyjmując perspektywę przedmiotową, Grabowska-Lusińska wprowadza podział na kariery stabilne i kariery zmienne, a podział ten jest fundamentem analiz w czwartym rozdziale pracy. Równocześnie jednak w rozdziale piątym pisze: „stabilność karier zawodowych migrantów nie musi oznaczać zakorzenienia w ramach jednej kategorii zawodowej, może *de facto* wskazywać na celowe, racjonalne działanie zmierzające do uzyskania, przy dużym wysiłku, stabilności, która przez samego migranta może być określana jako sukces zawodowy” (s. 125). Podobny problem widać w rozstrzygnięciach dotyczących sprawczości w procesie migracji: wydaje się, że migracja stanowi przejaw sprawczych działań jednostki, „wzięcia spraw w swoje ręce”, ale, przyjmując podejście podmiotowego sprawstwa w ramach struktury społecznej, nie jesteśmy w stanie tego stwierdzić, dopóki nie poznamy perspektywy samych migrantów. Konieczność uwzględnienia punktu widzenia osób badanych potwierdzają też analizy przedstawione w rozdziale piątym. Dowodzą one, że w niektórych przypadkach migracja jest przejawem reagowania (czasem w niewielkim stopniu refleksyjnego) na uwarunkowania strukturalne. Książka *Migrantów ścieżki zawodowe bez granic* stawia więc ważne pytania o możliwe sposoby realizacji trudnego zadania łączenia różnych metod i podejść badawczych. Sama autorka wydaje się świadoma tego napięcia i być może dlatego rozdziały od 3. do 5. stanowią w dużej mierze odrębne całości. Wrażenie tego braku spójności mija jednak po lekturze zakończenia, w którym wyniki poszczególnych etapów analizy są ze sobą zestawione.

Podsumowując, książka Izabeli Grabowskiej-Lusińskiej jest inspirująca i warta uwagi z kilku względów. Czytelnik znajdzie w niej analizę dotychczasowych badań życia zawodowego migrantów, przykład zastosowania koncepcji podmiotowego sprawstwa do wyjaśnienia przebiegów karier migrantów, a także kilka interesujących typologii, w tym typologię znaczeń migracji w karierze zawodowej. Najbardziej oczywistą kategorią czytelników pracy Grabowskiej-

-Lusińskiej są oczywiście badacze migracji, ale jest ona interesująca także dla osób zajmujących się ruchliwością społeczną w ponowoczesnych społeczeństwach czy badaczy ścieżek karier zawodowych w potransformacyjnej polskiej rzeczywistości. Wszak obecna w książce metafora bezgraniczności odnosi się nie tylko do mobilności przestrzennej, ale i do „przekraczania granic rutynowych działań jednostek”.

